

Forsvar og identitet: De norske friskusverdiene¹

Karsten Friis

[T]he end of the Cold War marks not the end of history, only the end of a historical era, that of the Great March. (Christopher Coker 1994:44)

Innledning

Uttrykket «The Great March» stammer fra Milan Kundera, og betegner det tyvende århundres ideologier og store «sannheter», med andre ord slike som folk har gått i krig for i Vesten. Én slik «sannhet» er nasjonen, ettersom den har fungert som et upolitisk fundament og legitimerende grunnlag for staten, og dermed for forsvaret, i mange land, deriblant Norge. Denne artikkelen søker å gå denne «sannheten» nærmere etter i sømmene, spesifikt ved å se på forholdet mellom norsk nasjonal identitet og norsk forsvarspolitikk.

Det argumenteres for at forsvarets legitimitet etter 2. verdenskrig har hvilt på et sett uuttalte verdier som var sentrale i ettertidens tolkning av, og fortellinger om, krigen i Norge. Disse krigsmytenes styrke ligger i deres fremstilling av historien i avpolitiserte og «naturlige» former. Mytene fremhever et sett verdier som ikke kan relativiseres, og som regnes som evige i norsk kultur. De er dermed sentrale verdier i norsk identitet generelt. Derfor har de vært viktige i ettertidens tolkning og legitimering av motstandskampen under krigen, men også for oppbygningen av det moderne forsvaret i Norge.

En stats forsvarspolitikk har aldri kun vært et fysisk forsvar av en gitt grense, altså en ren statlig suverenitetessikring. Den er også ofte en viktig deltager og bidragsyter i utformingen av de nasjonale verdier. I Norge gjelder dette fordi forsvaret som institusjon, på den ene siden, har båret i seg et sett verdier som har påvirket samfunnets verdier og normer for øvrig, og på den andre siden fordi de verdier forsvaret hviler på, det vil si et sett grunnleggende norske nasjonale verdier, med

¹ Takk til bokens øvrige bidragsytere samt Iver B. Neumann, Kari M. Osland, Ola Tunander og spesielt Ståle Ulriksen for hjelp og kommentarer.

Kapittel 6 i Geir Dale (m. fl.): *Grenser for alt: Kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*, Oslo: Spartacus 2000.

nødvendighet må ekskludere andre konkurrerende verdier. Forsvaret er derfor en sosial institusjon som påvirker og påvirkes av samfunnet for øvrig.

Spørsmålet til slutt blir om vi ser tegn til endring i dette uutalte fundamentet i dagens Norge, om visse sider av den nasjonale identiteten er i ferd med å svekkes. Dersom dette skjer, og forsvaret fortsatt overser problemstillingen, kan det få store konsekvenser for forsvarets fremtidige politiske legitimitet.

Teoretisk forsøker artikkelen å vise det konstruktivistiske poenget at alt sosialt er historisk betinget. Det finnes intet essensielt, universelt og evig gitt i det sosiale. Selv de mest inngrodde «sannheter» har en historie, og er i stadig endring selv om vi ikke merker det. Imidlertid er nettopp en tilsynelatende inngrodd «sannhet» et eksempel på hvordan makten fungerer i moderne samfunn; den skaper og begrenser politiske handlingsrom. Den skaper legitime fundament som en politikk kan bygge på, den skaper rammer for handling. Det som tas for gitt, det som ikke diskuteres, det som er «avpolitisert» i det daglige, bærer dermed i seg stor makt. At det er avpolitisert, betyr ikke at det ikke er politisk, men at det ikke oppfattes som det, slik som for eksempel nasjonale kulturelle uttrykk, eller som her, krigsmyter. Dermed er makten også begrensende ved at den ikke aksepterer politikk bygd på andre verdier enn de avpolitiserte.²

Ved å vise at de fundamentale «sannheter» også har en historie, at de er politiske ved at de bygger på visse utvalgte verdier, er formålet med artikkelen å *åpne opp* et politisk handlingsrom som før har vært lukket. Ved å bidra til å re-politisere noen avpolitiserte «sannheter» er håpet at man kan få en bredere debatt der nye muligheter åpner seg som ikke før var tenkelige.

Mytene om krigen: De evige verdier

I sin bok *Det var noe annet under krigen – 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon* (1995) diskuterer Anne Eriksen hvordan 2. verdenskrig i Norge har blitt behandlet av ettertiden. Historiene om krigen blir lest som *myter* av Eriksen, som bygger på Roland Barthes' teoretisering av begrepet (1993). Det betyr at man er opptatt av historiene

² Dette er en maktforståelse som bygger på Michel Foucaults bruk av begrepet. Se for eksempel Foucault (1978) og Hindess (1996).

som kulturfenomen, *uavhengig* av deres sannhetsgehalt. Mytene er ekte nok i seg selv så lenge de har en allmenn utbredelse. Myter er altså ikke løgnaktige historier, slik man ofte bruker begrepet i dagligtalen, men snarere en spesiell måte å formidle et budskap på (Eriksen, 1995:16). Myten skaper forestillinger av det som skjedde, den opphever (den kronologiske) tiden ved å fremstille fortellingene i et universelt lys, for eksempel som kampen mellom det gode og det onde. Denne forenklingen naturliggjør og avpolitiserer historien, ettersom den ikke gir rom for nyanser eller revisjoner. De verdiene som formidles, fremstår som evige og udiskutable. De er sannheter man ikke stiller spørsmålstegn ved, myten «[...]blir selvsagt, udiskutabel og den inneholder tilsynelatende sin egen forklaring» (Eriksen, 1995:17). «Det er ikke historiske forklaringer som anføres, i stedet blir historien naturliggjort gjennom mytologiseringen, og fremstilles som givne og 'frosne' fakta» (Eriksen, 1995:30). For eksempel kan mytene bidra til å opprettholde ett sett *verdier* på denne måten. I det følgende skal jeg argumentere for at krigsmytene nettopp bærer i seg et sett verdier, og fokusere spesielt på fire slike. Dette er verdier som i ettertid legitimerte motstandskampen under krigen, samt dermed også legitimerte etterkrigstidens forsvarspolitik. Samtidig er dette verdier som også i andre sammenhenger har vært fremhevet som «typisk norske» og som dermed har vært sentrale elementer i utformingen av den norske identiteten, og i nasjonsbyggingen etter krigen.³

Natur og kultur

Norsk nasjonal identitet har «alltid», det vil si siden midten av forrige århundre, vært sterkt knyttet til naturen. Tur- og skigåing, jakt og fiske var aktiviteter som i økende grad hadde blitt romantisert og fremhevet som «det norske».⁴ I motsetning til Frankrike, som Charles de Gaulle en gang omtalte som en idé, fremstilles Norge snarere som et *landskap*. Det norske, altså naturen, er også kulturen.

³ Krigsmytene er en del av et sett norske, nasjonale myter. Verdiene i krigsmytene finnes selvsagt også andre steder. Fokuset her på krigsmytene betyr derfor ikke at verdiene og mytene oppstod først etter krigen, men de blir aktivert og underbygd gjennom krigsmytene.

⁴ Se ellers Nina Witoszek (1998) for en diskusjon av dette. Legg imidlertid merke til at Witoczeks tilnærming til dette ikke er konstruktivistisk. Hun hevder nemlig at det er en viss «kjerne» i kulturen, nemlig «nemer», som ikke forandres historisk.

Kapittel 6 i Geir Dale (m. fl.): *Grenser for alt: Kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*, Oslo: Spartacus 2000.

Så også i krigsmytene. Det man forsvarer, er naturen, ettersom norsk natur og norsk kultur er to sider av samme sak. Det egentlige Norge er ifølge mytene fjell, vidde og villmark, ikke byer og veier. Slik var norsk forsvar representert også før krigen. For eksempel skrev Johannes Schiøtz i 1927 at «Vi maa ikke glemme at vi har mægtige forbundsfæller [...] [d]isse forbundsfæller er vort tærreng, vort klima, vor spredte bebyggelse [...]» Videre skriver han at disse forholdene ikke vil ramme oss like hardt som motstanderen, «[...] takket være vort hardføre menneskemateriale» (1927:346). Selv svenskene mangler disse egenskapene. Etter erobringstoktet mot Trøndelag i 1718–19 døde tusenvis av svensker i snøstorm, og det heter seg at det var fordi de ikke behersket naturen. De hadde ikke ski (Christensen, 1994:52).

Det Norge som motstandsfolkene kjempet for under krigen, var også «[...]et ikke-urbant, spredt bebygd og knapt nok oppdyrket landskap» (Eriksen, 1995:71). Det norske forsvarrets dårlige prestasjoner i Østfold i 1940 unnskyldes i ettertid nærmest med at «det var et unormalt godt veinett i fylket» (Ulriksen, kommer). I et urbant miljø kunne ikke nordmennene slåss, det greide de kun i den «ville» naturen.

Dette landskapet, det norske, behersket nemlig ikke tyskerne slik nordmennene gjorde. Tyskerne beskrives som urbane klossmajorer uten evne til å klare seg i Norge. Eriksen siterer fra Knut Haukelids fortelling om tungtvannssaksjonen på Rjukan: «[S]abotørene hadde to viktige allierte i tungtvannssaksjonen: Villreinen som gav dem mat, og den norske villmarka med ‘store veiløse avstander, voldsomme uvær og store snømengder’» (Eriksen, 1995:71–72). For nordmennene var naturen med andre ord en alliert, mens den for tyskerne var en fiende. Naturen bidro dermed til å holde inntrengerne unna. Ut fra dette er det liten tvil om hvem som hadde rett til landet (Eriksen, 1995:164). Naturen brukes aktivt i kulturen, og bidrar samtidig til å holde fremmede kulturer ute. Dermed er også norsk kultur essensialisert og avpolitisert. Den har en evig kjerne, nemlig naturen.

Mytene fremhever da også at hjemmefrontens helter var sportsfolk og friluftsmennesker av ypperste klasse. Det var nettopp deres nærhet til naturen som gjorde at de lurte tyskerne. Slik Amundsen slo Scott på vei til Sydpolen ved hjelp av ski og hunder, altså tradisjonelle redskaper mot Scotts mislykkede moderne beltebiler,

slik kunne norsk hjemmefront slå det overveldende og moderne tyske militærapparatet gjennom gammel visdom og nærhet til naturen.

Naturen vant med andre ord over (den fremmede) kulturen. Moderniteten kom til kort i den ville norske naturen, som dermed stod over kulturen, i alle fall den naturfiendlige kontinentale kulturen. Det er den *norske* naturen, ikke hvilken som helst natur, som er den gjeldende. Dermed er det også det norske territoriet, ikke et hvilket som helst territorium, man behersker og er en del av.

Likhet, frihet og nøkternhet

Norske motstandsfolk var altså, ifølge mytene, som folk flest. De representerte vanlige nordmenn som gikk tur i skog og mark. Krigen utvisket tidligere klasse- og regionmotsetninger, og viste at «egentlig» er nordmenn ett og samme folk. Hele folket var i krig, slik hele folket før krigen skulle i arbeid, ifølge Arbeiderpartiets slagord på 1930-tallet. By og land gikk «hand i hand», folk i byene skjønnte at bygda var viktig for dem. Folk på landet ble ikke lenger sett på som enkle og laverestående, og folk på landet fikk økt selvrespekt overfor byfolk, ettersom byfolk nå kom til bygda for mat og hjelp.

Sammen kjempet folket på ulike fronter. Det forekom både læreraksjoner og kirkekamper og folk viste NS medlemmer og tyskere en kald skulder. Alle frontene utgjorde ifølge mytene en naturlig og organisk helhet. Folk bidro i motstandskampen med det de kunne, enten det var sabotasje eller stillferdige markeringer som den berømte binderssen. Motstand var en selvfølge.

Selve hjemmefronten bestod av alle slags folk, gamle som unge. Den var oppbygd av små, selvstendige grupper, små frie enheter som kjempet sammen i en løs organisasjon. Her var intet stivt hierarki, men et frihetssøkende folk som naturlig hadde dratt til skogs for å sloss: «Hver manns egen frihetstrang og fedrelandsfølelse har drevet kampen frem – ikke ordre ovenfra» (Eriksen, 1995:88). Myten har da også en tendens til å fremstille norsk historie som en lang frigjøringskamp; først fra danskene i 1814, så fra svenskene i 1905 og altså til slutt fra tyskerne i 1945 (Hylland Eriksen, 1993:44). Alle disse forsøkte å underkue den nasjonale frihetstrangen, men klarte det aldri, til det var den for sterk og enhetlig.

Videre fremstilles norsk identitet som beskjeden ifølge Eriksen: «Her er det ingen gammel militærnasjon som stolt marsjerer frem, men beskjedne nordmenn i vanlig tur-antrekk. Militariseringen strekker seg til armbindet.» (Eriksen, 1995:88) Denne fremstillingen av nordmenn som naturlige, beskjedne og nøkterne gjør dem også desto mer moralsk overlegne. De kjempet sin rettmessige kamp med selvfølgelighet, men uten skryt, brask og bram. De gjorde kun sin nøkterne plikt for konge, folk og fedreland. Dette gjør selvsagt innsatsen desto taprere, de enkle nordmennene kunne slå de moderne, teknologiske og tallmessig overlegne tyskerne.

Kjønn

Krigsmytene inneholder også klare kjønnsroller. Kvinnene utkjempet sin kamp i hjemmet, på kjøkkenet, og som passive medhjelpere som «for egen sikkerhets skyld burde vite minst mulig». De måtte med andre ord beskyttes mot den farlige verdenen mennene levde i. Den var ikke noe for kvinnfolk. Kvinnene var i stedet tause og forståelsesfulle overfor mennenes hemmelige liv.

Mennene derimot, fremstår som heltene. Det var *gutta* som var på skauen, og det var gutta som ofret livet for nasjonen, noe minnesmerkene over falne under krigen vitner om. I mytene, som i Max Manus' fortellinger, fremstår mennene med mot, styrke, snarrådighet og handlekraft. De kjempet for friheten, men var samtidig selv frie. De kunne bevege seg fritt gjennom sitt hemmelige nettverk av dekk-leiligheter og hytter på fjellet og i skogen. De representerte dermed også selve friheten ved at de ikke lot seg kue, men kjempet mot overmakten (Eriksen, 1995:65). Det var mennene som behersket den barske naturen, og det var dette, samt deres sterke fysikk, som gjorde dem til helter. Jan Bålsruds overvintring i en snøhule der han skjærer av seg sine koldbrannbefengte tær er et typisk eksempel.

Mytene naturliggjør dermed også kjønnsrollene, dels ved å opprettholde arbeidsdelingen, dels ved å oppvurdere og fremheve de fysiske maskuline egenskapene.⁵ Disse egenskapene var helt nødvendige i motstandskampen, og de blir dermed primære egenskaper i den norske kulturen.

Godt og ondt

Mytene er svært klare i sitt skille mellom god og ond. Det er gode nordmenn («jøssinger») mot NS og tyskere. Det finnes ingen mellomposisjoner, ingen med ett ben i hver leir, ingen «halv-nazister» eller lignende. Om noen beveget seg i slike grenseland (som «stripene»), ble de straks definert over på den onde siden. «Kongen gav oss et symbol på det absolutt gode og trygge, Quisling representerer det absolutte svik, hjemmefronten står for de gode kreftene, NS for de onde.» (Eriksen, 1995:30)

Verdiene som de gode forsvarer, er da også absolutte, og den største trusselen mot dette, er relativiseringen (Eriksen, 1995:125). Hva skulle ellers være vitsen med å ofre livet for disse verdiene? Ingen vil dø for en verdi de er i tvil om. De ulike minnemarkeringene over de falne knyttes til dette absolutte. Det fokuseres, i god kristen tradisjon, mye på offeret i krigsmytene. De som *gav livet*, blir ikke glemte. Nettopp minnet om de døde hindrer en relativisering: «Man diskuterer ikke med døden, man kritiserer ikke dem som gav sine liv.» (Eriksen, 1995:125) Symbolene må være klinkende klare, entydige og ukompliserte. Kampen må aldri stanse, heter det, «vi må aldri glemme,» og heltene må ikke ha dødd forgjeves.

I myten fremstår NS i et særdeles dårlig lys. NS medlemmene har grunnleggende dårlig moral, kriminell tilbøyelighet, og er «[...] kollektivt dumme, nærmest undermåls, feige, generelt inkompetente og notorisk upålitelige» (Eriksen, 1995:55). Mens tyskerne kunne defineres ut territorielt, som okkupanter, forble NS representasjonen av det onde. Tyskerne var på mange måter en fiende av «tradisjonell» geopolitisk art, de okkuperte staten og territoriet, men ikke nasjonen. Det vil si at de ikke var svikere på linje med NS-folk som «...solidariserte seg med ondskapen, fienden og grusomhetene» (Eriksen, 1995:155). Samtidig benyttet NS en stor grad av norsk nasjonal symbolikk ved å bruke ord som «hird», «heil og sæl» osv., mange av dem symboler som den øvrige politiske høyresiden også hadde brukt før krigen. NS-folk som sloss tappert mot tyskerne i 1940, slik som kommandant Øyvin Lange ved Hysnes fort, ble i ettertid fortiet (Ulriksen, kommer). De forkludret god/ond dikotomien. NS var til og med verre enn tyskerne, for straks krigen var over, kunne tyskerne fremstå som «vanlige» utkommanderte gutter. Men det kunne ikke NS

⁵ Se ellers Jean Bethke Elshtains klassiker *Women and War* (1987) for en analyse av kjønnsroller og krig.

(Eriksen, 1995:89). De hadde nemlig gjort et valg, de valgte den onde siden, de ble ikke kommandert dit.

NS kan ses som nasjonale liminarer⁶ i mytebildet som bestod av nordmenn som gode og tyskere som onde. Imidlertid ble dette bildet raskt supplert med en god/ond-dikotomi som skjøv NS over i den tyske onde leiren. NS-medlemmene ble forrædere, ikke bare mot norsk konstitusjon og lov, men også mot norske verdier og norsk identitet. I mytene blir de dermed ikke fremstilt som politiske motstandere, men som representanter for unorske verdier. På grunn av den sterke kontrasteringen av god mot ond, fremstod heller ikke landssviksakene som et politisk, men et moralsk oppgjør (Eriksen, 1995:kap. 12). Oppgjøret var dermed fullstendig avpolitisert. Det dreide seg om «[...] godt og ondt, rett og galt, om svik og troskap, om mot og feighet [...] ikke politisk syn og ideologi, ikke om to oppfatninger som stod mot hverandre» (Eriksen, 1995:145). I og med at NS representerte nettopp det onde, ble også medlemmene i ettertid kollektivt fordømt, uavhengig av deres faktiske aktivitet under krigen. Heller ikke andre overløpere, slik som «tyskertøsene», kunne så lett tilgis. De ble ikke juridisk dømt, men stigmatisert, utstøtt og sett på som «urene». Unnskyldning og anger har i ettertid vært eneste aksepterte botemiddel, det har ikke vært rom for nyanseringer.

Det gode mot det onde er altså en evig kamp der det handler om evige lærdommer og om verdier som er avpolitisert og hevet over særinteresser og partier (Eriksen, 1995:132). Nettopp derfor blir alskens revisjonisme eller relativisering slått hardt ned på. Revisjonismen relativiserer det evige tema, og er dermed farlig. Derfor er Hamsun-debatten fortsatt levende, og derfor ble reaksjonene på Egil Ulateigs kritikk mot enkelte av hjemmefrontens likvidasjoner (1996) sterke og negative.

Mytene som nasjonsbyggere

Mytene fungerte nasjonsbyggende etter krigen. De gav folk et knippe sentrale nasjonale verdier å forholde seg til, et rammeverk for å gripe den forferdelige fortiden

⁶ Liminar vil si en gruppe som er dels «selv» dels «andre». Det kan dreie seg om alt fra transvestitter (dels mann dels kvinne i sosial betydning) til samer (dels norsk, svensk e.l., dels etnisk same) til politiske posisjoner som står midt mellom to polariserte posisjoner. De representerer dermed svært ofte en politisk utfordring for dem som ser verden som kun «selv» og «andre». Se ellers Norton (1988) og Friis (1998a,b).

og den usikre sam- og fremtiden med. Man fikk kategorier å forstå verden ut i fra, naturlige fundament for det politiske og verdimeslige fellesskapet. At mytene fremstiller historien som avpolitisert og «naturlig», innebærer at den fremstår med styrke. Man kan ikke diskutere mytenes grunnleggende budskap. Derimot kunne mytene bidra til å skape et nytt harmonisk samfunn.

Nå var selvsagt ikke verdiene i mytene nye. Men de ble revitalisert, redefinert og aktualisert etter krigen. Dermed trakk mytene også tråder tilbake til tidligere tider, og fremstilte kulturen som evig og essensiell. Nordmenn gjorde som de «alltid» hadde gjort (Eriksen, 1995:163). De norske nøkternhetsidealer, naturtilknytning og et organisk helhetlig (men kjønnsdelt) folk vant over tyskerne og NS til slutt, slik de før hadde vunnet over danskene og svenskene.

Sett i lys av mellomkrigstidens til dels kaotiske og konfronterende politiske hverdag, iallfall frem til midten av 1930-tallet, fremstod etterkrigstiden som et konsensuspreget og ryddig politisk samfunn. Verdiene i krigsmytene lot seg enkelt inkorporere i Arbeiderpartiets verdsett slik at også deler av etterkrigstidens politikk ble avpolitisert. Staten ble nå sett på som hevet over klasse- og interessepolitikk, og den skulle sikre velferd ved hjelp av profesjonalisering og fagkunnskap. Sosiale, sosialøkonomiske og medisinske teorier ble satt ut i praksis og sett på som relativt apolitiske styringsredskaper til folkets beste, samfunnet var som en «maskin» som kunne styres mer eller mindre bra (Furre, 1991:250). I den usikre kalde krigs verden fremstod dermed Arbeiderpartiet som «[...] det trygge, erfarne, samlande alternativet» (Furre, 1991:238). Man fikk en politisk nasjonal konsensus, bygd på «[...] eviggyldige naturlig-nasjonale verdier» (Eriksen, 1995:163). Naturen, samholdet, nøkternheten og kjønnsrollene har da også forblitt sentrale verdier helt opp til i dag. Verdiene ble essensialisert.

Stigmatisering og sikkerhetisering

Imidlertid er det gjerne også slik at jo sterkere og mer «naturlig» og avpolitisert en verdi er, desto sterkere er reaksjonene mot dem som representerer andre verdier. Disse er jo ikke bare politiske motstandere, men også trusler mot samfunnets kjerneverdier. Den norske verdikonsensusen ble dermed også opprettholdt gjennom et fortsatt skarpt

skille mellom god og ond, ikke minst ved stigmatiseringen av tidligere NS-medlemmer, «tyskertøser», «tyskerunger» og liknende. Den fordømmingen som fulgte i kjølvannet av avpolitiseringen, var med andre ord svært sterk, og bidro samtidig til å styrke resten av befolkningens fellesverdier, som ideen om det organisk enhetlige folk, samholdet og solidariteten.

En ny liminar dukket også opp i den kalde krigens Norge, nemlig kommunistene: «Truleg var ‘antikommunismen’ ei viktig mental drivkraft i den politiske tilnærminga, konvergensen, på femtitallet,» skriver Furre (1991:242). De hadde et annet fiendebilde, en annen identitet og lojalitet enn de andre partiene, og brøt dermed med den brede konsensusen blant disse. De norske kommunistene brøt også med Arbeiderpartiets grunnleggende nasjonale identitet, utfordret deres grunnvoller ved å gå i mot deres oppskrift på det gode etterkrigssamfunn og deres legitimerende trusselbilde. Disse ble ikke bare stigmatisert, men også regnet som en trussel og dermed «sikkerhetisert». ⁷ Det vil si at deres liminarposisjon ikke ble tolerert, slik at man i stedet representerte dem som en klar og forståelig «annen». Ambivalens ble fjernet til fordel for et klart «selv»/«andre»-bilde.

De norske kommunistene ble dermed til tider sett på som en større trussel enn Sovjet, som «femtekolonister» i det ellers ryddige, ordnede samfunnet. Ofte regnes statsminister Gerhardsens tale på Kråkerøy i 1948, etter kuppet i Tsjekkoslovakia og Sovjets tilnærming til Finland, som starten på frykten for, og kontrollen over, de norske kommunistene. Gerhardsen sa blant annet:

Problemet for Norge er [...]i første rekke et innenrikspolitisk problem. Det som kan true det norske folks frihet og demokrati – det er den fare som det norske kommunistparti til enhver tid representerer. (Sitert i Lund-rapporten, 1996:90)

⁷ «Sikkerhetisering» er hentet fra den såkalte «københavnerskolens» (se f.eks. Buzan et. al., 1998) sikkerhetsteori: «‘Security’ signifies a situation marked by the presence of a security problem *and* some measure against it» (Wæver 1993:8). Det er denne prosessen som kalles «securitization», eller altså «sikkerhetisering» på (et slags) norsk. Københavnerskolen definerer dermed sikkerhet som en aktiv prosess eller en tale-handling:

[...] a *speech-act*: it is not interesting as a sign referring to something more real – it is the utterance in itself that is the act: by saying it something is done (like betting, giving a promise, naming a ship). By saying ‘security’ a state-representative moves the particular case into a specific area; claiming a special right to use the means necessary to block this development. (Wæver 1993:7)

For en diskusjon av hvordan liminarer blir sikkerhetisert, se Friis (1998b).

Kapittel 6 i Geir Dale (m. fl.): *Grenser for alt: Kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*, Oslo: Spartacus 2000.

Overvåkingen av kommunistene og andre bevegelser på den politiske venstresiden vitner om en utbredt frykt for disse i sentrale politiske miljøer. En gruppe som merket dette, var de tidligere partisanene i Nord-Norge, dvs. folk som hadde bistått Sovjet under krigen. De ble i ettertid tidvis forfulgt og i stor grad urettmessig spion-anklaget (Fjørtoft, 1987, 1995; Huitfeldt, 1997). Først etter at den kalde krigen var slutt, på Kong Haralds signingsferd, fikk partisanene den offisielle takken fra Norge.

En sterk konsolidering av det nasjonale, av fellesskapet, av verdiene og konsensusen, innebar altså en klar grensedragnings mot andre verdier eller idealer. Avpolitiseringsen både legitimerte og nødvendiggjorde en hard linje mot de ulike liminære, noe som ofte medførte at de ble sett på som representanter for de «andre». Nettopp avpolitiseringsen gjorde at denne ekskluderingen og mistenkeliggjøringen også ble sett på ikke bare som moralsk forsvarlig, men også som tvingende nødvendig. Det var umoralsk *ikke* å overvåke kommunistene.

Forsvarspolitikk

På samme måte ble også forsvaret etter krigen både legitimt og moralsk nødvendig. Det ble nødvendig, gitt krigserfaringene, å ha et sterkt eget forsvar. Det var også bred enighet i Stortinget om at det var legitimt og nødvendig å gå inn i en formell militær allianse, altså NATO (Riste, 1995:28). Erfaringene fra krigen, både den tyske aggresjonen og de alliertes suksess, samt mytene om den seiersrike motstanden, gjorde at både forsvarsskepsisen og troen på internasjonal voldgift som alternativ forsvant.⁸

Forsvaret var etter krigen formelt til for å beskytte territoriet, men indirekte også de samfunnsinstitusjonene som opprettholdt «det norske», og som en invasjon ville true. Samtidig representerte forsvaret som sagt de samme «norske» verdiene. Det var med andre ord ikke bare en fysisk forsvarer av de materielle institusjonene, men også en representant for, og bærer av, de nasjonale verdiene i krigsmytene.

⁸ Tidligere, det vil si helt siden før århundreskiftet, hadde man imidlertid i Norge lagt sterk vekt på internasjonal voldgift som et middel til å begrense mellomstatlige konflikter. Både Venstre og senere Arbeiderpartiet ønsket et slikt system. Troen på et effektivt internasjonalt rettssystem var selvsagt ikke original, det var en internasjonal trend spesielt i mellomkrigstiden, ikke minst representert ved Woodrow Wilsons fremtidsoptimisme. Ettertidens kritikere var da heller ikke sene med å kalle denne trenden idealistisk, endog utopisk. Se Carr ([1939] 1981), samt Thune (1997).

Kapittel 6 i Geir Dale (m. fl.): *Grenser for alt: Kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*, Oslo: Spartacus 2000.

Natur og kultur: Etter krigen var det ingen tvil om hvem som eide landet. Slik naturen og kulturen hadde fungert nesten som en organisk helhet, var det selvsagt at territoriet var norsk. Hæren forble derfor den viktigste forsvarsgrenen, slik den hadde vært lenge, også før krigen.

I rekruttopplæringen ble det slik at alle, også marinerekrutter, måtte lære grunnleggende hær-rutiner, slik som å sette opp teltleir osv. Samtidig la man vekt på skigåing og evne til å klare seg i naturen generelt. Bevegelse i terreng, oppbygning av stillinger samt øvelser med netter ute i knappetelt ble sentralt. Man lærte å slåss og overleve i naturen. Men man lærte ingenting om å slåss i byer. Det var med andre ord fortsatt den norske naturen som skulle forsvares, «naturlig» nok, den hadde jo vært en alliert under krigen, i tillegg til at det var der, ikke i byene, at norsk kultur levde.

Videre har norsk forsvar hatt et sterkt fokus på taktikk. Det vil si at man planlegger og øver inn manøvre på laveste nivå, den direkte konfrontasjonen, mens de mer langsiktige strategiske rammene ikke blir tillagt samme vekt. Strategien var enkel, den bestod hovedsakelig av å forsvare (Troms-) linjen foruten å sikre lengst mulig «holdetid», altså motstand mot inntrengere til den allierte hjelpen kom (Neumann og Ulriksen, 1997:100). Ut fra denne rammen ble det dermed taktikken på grunnplanet som kunne varieres. Dette passet også med vektlegningen av de egalitære prinsipper, der de vernepliktige utgjør bærebjelken, ettersom det var på et slikt nivå motstanden fungerte i Norge under krigen. Det var ikke de store strategiene som fikk heltestatus i mytene, det var kampene og motstanden på mikronivå. Dermed vektlegges også de fysiske maskuline kvalitetene fremfor for eksempel intellekt. Det er det første man øver frem under verneplikten, ikke det siste. Verneplikten, som hovedsakelig ble utviklet under Napoleonskrigene, bygger på «hver mann sitt gevær»-prinsippet, og dette er et forsvarssett som er kvantitativt, ikke kvalitativt i sin logikk. Det handler om å få flest mulig mann under våpen, ikke å spesialtrene dem eller utnytte deres individuelle kvaliteter. Det man ønsker, er den fysiske tilstedeværelsen av flest mulig kropper, ikke andre egenskaper.

Likhet, frihet og nøkternhet: Disse verdiene gjenspeiles tydelig i ideen om totalforsvaret. Det vil si at forsvaret bygd på hele folkets «naturlige» frihetstrang, og

Kapittel 6 i Geir Dale (m. fl.): *Grenser for alt: Kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*, Oslo: Spartacus 2000.

på den ikke-hierarkiske og ikke-elitistiske tradisjonen. Folket må forsvare seg selv, slik de gjorde under krigen, og alle som én ikke bare *må*, men forutsettes å *ville* delta. Det fremheves da også at folk ikke bare har en forsvarsplikt, men også en forsvarsrett. Den moralske plikten til å kjempe mot eventuelle nye frihetsberøvere, var selvsagt.

Klarest blir dette selvsagt uttrykt gjennom vernepliktsystemet. Her møtes folk fra alle samfunnslag på like fot som menige, frihetselskende nordmenn. Den norske, organiske kulturen og den sosialistiske klassefriheten blir gjennom verneplikten realisert for noen måneder. Da får man fysisk bekreftet at under alskens klasser og kulturelle ulikheter ligger det en grunnkjerne alle deler, som er det norske. Friheten utgår fra folket selv, og de må selv slåss for den og bevare den, slik de gjorde under krigen. Dette kan ikke overlates til profesjonelle, for da undergraves dette fellesskapet. I norske ører lyder «profesjonell hær» av fremmed militærkultur. Også Johan Sverdrup uttalte i sin tid skepsis mot den unorske militærkulturen. En slik kultur bryter tvert med de anti-hierarkiske og egalitære norske verdier. Verneplikten, derimot, er både integrerende og nasjonsbyggende. Den sørger for at forsvaret ikke blir en «stat i staten», og den skal påse at folk innser og oppfatter behovet for forsvaret.

Heimevernet, som ble opprettet i 1946, bygde ikke bare på erfaringene fra 1940, men også på et ønske om å «desentralisere» norsk forsvar. Ved at hver enkelt mobiliseringsdisponert selv oppbevarte utstyret, ble forsvaret knyttet direkte til individet og til lokalbefolkningen. Dette gjorde det norske folk om ikke militarisert, så i det minste potensielt så. Mobiliseringsmassen i Norge ble da også den høyeste per capita i NATO, nemlig 8 prosent (St. meld. 27, 1988 – 89:8). Heimevernet var dessuten nok et eksempel på forsvarets kvantitative satsing på mikro-nivå, på flest mulig mann under våpen fremfor en strategisk og kvalitativt struktur.

De norske spesialstyrkene som hadde operert på kontinentet under krigen, ble heller ikke brukt etter krigen. De ble oppløst i 1945, på tross av at de sannsynligvis satt inne med en enorm stridserfaring. Deres potensielle elitestempel brøt med likhetsidealet (Ulriksen, kommer). Også i nyere tid merkes dette. Telemarksbataljonen, som ble opprettet for å utdanne folk til internasjonale oppdrag, er flere ganger behørig fremhevet som «ikke-elitistisk». Elitistiske merkelapper gir fortsatt dårlige konnotasjoner i Norge. Samtidig blir de spesialstyrkene man har, som

fallskjermjegerne og marinejegerne, lite brukt. Selv i internasjonale fredsoppdrag brukes frivillige vernepliktige og ikke disse styrkene (Dokken og Rødahl, 1998).

Kjønn: Krigsmytenes sterke kjønnsdeling har blitt opprettholdt i forsvarspolitikken, først og fremst ved at det kun kreves verneplikt av menn. Slik gutta på skauen, og hjemmefronten generelt, hadde vunnet ved hjelp av sine maskuline sider, slik måtte verneplikten bygges rundt samme idealer, og dette var det «naturligvis» mennene som hadde forutsetningene for. Forsvaret ble dermed også en maskuliniseringsinstitusjon, der de rette maskuline egenskaper læres. Populært heter det da også at man ikke er mann før etter å ha gjennomført førstegangstjeneste. Man kan dermed se førstegangstjenesten som en slags overgangsrite fra gutt til mann. Spørsmålet om kvinnelig verneplikt blir da heller aldri seriøst debattert, det er nærmest et forsvarspolitisk ikke-tema, det er avpolitisert og «naturlig» at menn tar seg av den biffen.

Videre fremheves også de maskuline verdier som primære for samfunnets overlevelse. Det var disse egenskapene som ble hentet frem under krigen, det var disse hjemmefronten representerte og som gjorde at de til slutt vant mot alle odds. I Anne Eriksens ord: «De representerer verdier og egenskaper i den kultur de er del av – heltene er norske helter og virkeliggjør norske verdier.» (1995:51) Maskuliniteten er dermed en kjerneverdi i det norske samfunnet. Den er sentral for vår grunnleggende overlevelse. Den er bærer og forvalter av vår nasjonale frihet. I forhold til det blir alt annet sekundært. Igjen, muskelkraft blir viktigere enn intellekt.

Godt og ondt: Som sagt ble forswarets grunnleggende legitimitet styrket av krigsmytene. Forsvaret ble en viderefører av hjemmefronten, den ypperste forsvarer av de grunnleggende nasjonale verdier. Nettopp gjennom totalforsvaret skulle hver enkelt personlig delta og føle ansvar, og sikre de verdier heltene kjempet og døde for under krigen. Forsvaret ble dermed ikke bare et apolitisk redskap for å sikre statens suverenitet og integritet, det ble også en sentral bidragsyter i den nasjonale konsolideringen etter krigen. Forsvaret både hvilte på og ble legitimert gjennom disse verdiene, samt bidro til å holde dem ved like. Fra å være beskyldt, dels med rette, for å

være en institusjon i hendene på «den herskende klasse» i mellomkrigstiden (Agøy, 1997), ble forsvaret nå en klasseløs, eller i det minste klasseoverskridende, representant for de gode kreftene i samfunnet.

I og med at forsvaret representerte de gode verdiene, gav også prinsippet om totalforsvaret hvert enkelt individ en mulighet til å delta på den gode siden. Slik det ville vært uansvarlig og umoralsk ikke å bygge opp et sterkt forsvar etter krigen, slik ble det en selvfølge at man deltok i forsvaret. Under fem prosent nektet militæret på 1950-tallet, og det var av personlig pasifistiske, ikke politiske grunner.⁹ Unge norske menn var beredt til å gi livet og kjempe for de samme verdier folk hadde gitt livet for under krigen.

Den kalde krigen gjorde også at det var forholdsvis enkelt å overføre god/ond-dikotomien til samtiden. Sovjet var en nabo som representerte det totalitære system, der man aldri kunne vært sikker på dens intensjoner eller motiver. Trusseloppfatningen og skepsisen, samt vissheten om de enorme våpenansamlingene på Kola, gjorde det rasjonelt og «naturlig» å forberede seg på angrep fra øst. Krigsmytenes evige kamp mellom godt og ondt kunne dermed lett videreføres i en ny kontekst. På den ene siden politisk, gjennom overvåking og kontroll av kommunistene, og på den andre siden militært, gjennom grensevakt i Finmark. Sovjetkommunismen bidro dermed til å opprettholde ideen om at det onde aldri ville forsvinne, at det alltid ville være en slik kamp. Alt annet ville være å gjenta fadesen fra 1940. Dikotomien levde dermed videre.

Samtidig ble en del ubehagelige sider av soldatopplæringen unngått. Man lærte nærforsvar og taktikk, men aldri nærkamp. Opplæring i fysisk, direkte konfrontasjon med fienden ville innebære opplæring i knivkamp og liknende, noe som gjør krigens vold mer tydelig. Muligens ville slik opplæring gjøre det vanskeligere å opprettholde god/ond-dikotomien, ettersom den ville fremheve at man selv aktivt må ta del i volden.

* * *

⁹ Vi har statistikk fra 1954 av. Da var det fire prosent som søkte sivilteneste. Dette tallet sank jevnt helt til 1965, da det nådde et bunnivå på én prosent. Siden steg det kraftig, og har siden ligget på 6 – 8 prosent (NOU 1979:51:341).

Disse verdiene har altså vært sentrale og nasjonsbyggende gjennom norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk. Denne politikken har vedlikeholdt verdiene, og disse har samtidig fungert som grunnrammer for forsvaret og dets legitimitet. Deres grunnlag i mytene gjør at de har stått frem som sterke og ukrenkelige, som evige og naturgitte fundamentet for forsvaret. De diskuteres ikke, men tas for gitt som et utgangspunkt eller en ramme for andre debatter.

Spørsmålet er om dette er i ferd med å endres. Er det visse tegn som tyder på at disse verdiene smått om senn er i ferd med å problematiseres og relativeres, kort sagt re-politiseres? Ole Kristian Grimnes hevdet i 1990 at så ikke var tilfellet når det gjaldt disse nasjonale verdiene, selv om mange andre verdier stod for fall:

<sitat>I en post-modernistisk tidsalder når jakten på konstans og mening bare blir mer intens etter hvert som mer og mer glipper, er én identitet merkelig stabil, utdypet og homogenisert av minnet og beretningene om en norsk krigshistorie 45 – 50 år tilbake. Er du norsk? Svaret er ennå ikke unnvikende, identitetstvilten fortsatt merkelig fraværende. (Grimnes, 1990:119)

<norm>Jeg vil i det følgende nyansere og dels argumentere mot denne påstanden. Jeg vil hevde at det lenge har vært en økt tendens til en re-politisering av disse verdiene i det norske samfunnet. Deres selvsagthet og «naturlighet» tas ikke lenger for gitt, og alternative verdier har begynt å dukke opp. Innholdet i «det norske» blir dermed mer tvetydig.

Hva nå?

Mytenes styrke er som sagt at de er avpolitisert og naturliggjort. Makten i dem ligger i at de tas for gitt, ved at de ikke utfordres, men fungerer som grunnrammer for en mengde andre politiske og moralske valg. Det å utfordre denne selvsagtheten, å re-politisere det «naturlige», er derfor potensielt radikalt, for faller disse verdiene, faller også hele byggverket som hviler på dem. Med andre ord, dersom det blir vanskeligere å opprettholde god/ond dikotomien, blir det også vanskeligere å opprettholde et klart nasjonalt fiendebilde; blir det vanskeligere å opprettholde mytenes kjønnsverdier, blir det vanskeligere å opprettholde verneplikten, osv.

Vi ser i dag en rekke utviklingstrekk som alle bidrar til å problematisere og re-politisere de nasjonale verdiene forsvaret har basert seg på i minst femti år. Dette gjøres dels ved å stille spørsmål ved deres allmenngyldighet, dels ved å forsøke å tilføre dem ny mening.

Natur og kultur: Naturen står utvilsomt fortsatt sterkt i norsk kultur og i den nasjonale identiteten. Allikevel er det visse tegn som tyder på at den enten svekkes eller i det minste endrer innhold. Folks naturopplevelser i dag ser ut til i økende grad å stille krav til *anlegg*. Det vil si at færre ser telting på fjellet og lange skiturer fra hytte til hytte som det optimale. Stadig flere søker seg til alpinanlegg, snowboardparker, klatrevegger og liknende. «Action-sportene» er på fremmarsj, og de krever ofte både tilpasset natur og et urbant nettverk. Snowboardkulturen er for eksempel svært urban i sin uttrykksform, og det er steder med hele konsepter (bra anlegg, bra show osv.), ikke den ville, uberørte naturen, som trekker ungdommen. Det handler om å bruke enkelte sider av naturen, ikke å overleve i den. Naturen har blitt temmet og institusjonalisert.

Siden 1980-tallet har man dessuten hatt en økning av urbane kulturer i Norge. Mens man før ofte fikk til svar at «det er så nære marka», når man spurte folk hvorfor de bodde i Oslo, er det tegn som tyder på at stadig flere bor i byen på grunn av de kulturelle (i vid forstand) tilbudene den har. Dette er globale byverdier, ikke typisk norske, men snarere norske tolkninger av det som skjer i internasjonale storbyer. Dette kan være alt fra tradisjonelle kulturtilbud til de ulike kafé-, bar- og klubbkonseptene, til politiske motbevegelser og subkulturer. Freds- og anti-atombevegelser, kvinnebevegelser, miljøbevegelser, MC-bevegelser, New Age, dyreaktivism og hip hop er alle eksempler på politiske bevegelser og motkulturer som raskt spres globalt og som ikke er territorielt forankret. Det finnes i dag et konglomerat av globale urbane identiteter, og de fleste har representasjoner i alle større vestlige byer. Det multikulturelle samfunnet handler dermed ikke bare om effekten av innvandrerne til Norge, men også om denne konglomeratiseringen av mulige identiteter der den norske naturen ikke nødvendigvis er det sentrale. Dette innebærer både en svakere identitetsmessig kobling til naturen, og en svakere tilknytning til det norske territoriet. De urbane identitetene stammer fra London og New York, ikke fra Norge, dersom de i

det hele tatt kan plasseres geografisk. Kanskje den internasjonale moderniteten sakte er i ferd med å beseire norsk natur?

Dette kan også påvirke forsvaret. På den ene siden klages det over rekruttene dårlige form og middelmådige skiferdigheter. De fysiske idealene er ikke hva de var, og skiene har blitt byttet ut med snowboard. Mer problematisk blir det dessuten hvis førstegangstjenesten blir mindre tiltalende. Mange moderne eller urbane sjeler kan ha problemer med å identifisere seg med hærens soldatrolle, som en fysisk helt i norsk natur. Tidligere har mange sett på denne tiden som en mulighet til å komme i form, og samtidig satt pris på å være mye ute i skog og mark. Men vil den oppvoksende internasjonalt orienterte urbane generasjon setter disse verdiene like høyt?

Dersom naturen er mindre sentral i folks selvbilder, betyr det også at den sterke identitetsmessige forankringen i norsk territorium svekkes. Det igjen betyr at forsvaret ikke kan bygge sin legitimitet på den «naturlige» koblingen mellom norsk natur og norsk kultur. Dermed er det ikke lenger like overbevisende å argumentere for at naturen er en alliert av nordmenn, men en fiende av alle andre. Mange nordmenn føler seg slett ikke alliert med naturen, og forventer ikke at det er den som skal sørge for sikkerheten.

Om for eksempel de urbane identitetene i større grad er en del av et ikke-territorielt globalt erfaringsfellesskap, er det videre grunn til å tro at offerviljen for det nasjonale (i betydningen territorielle) svekkes. Forsvaret kan ikke lenger ta for gitt at folks solidariske og moralske grenser følger landegrensene. De kan bli snevrere eller åpnere, eller ikke følge territorielle grenser i det hele tatt. Eksempelvis er solidariteten i MC-miljøer som Hells Angels global, uavhengig av nasjonalt territorium. Om dette er et ekstremt eksempel, finnes det allikevel nok av andre grupper som tenderer i samme retning. Samtidig kan det argumenteres at visse globale verdier, som menneskerettighetene, er på fremmarsj. I såfall kan det bety at den globale solidariteten, og muligens offerviljen, øker på bekostning av den nasjonale.

Disse trendene er fremdeles svake, og det er vanskelig å bedømme hvilken effekt de får for forsvaret. Imidlertid er de utvilsomt økende i omfang, og det er vanskelig å tenke seg at «avterritorialisering» av folks kollektive identiteter ikke får konsekvenser.

Kapittel 6 i Geir Dale (m. fl.): *Grenser for alt: Kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*, Oslo: Spartacus 2000.

Frihet, likhet, nøkternhet: Det sosialdemokratiske likhetsidealet har lenge vært på hell. Man har opplevd en økende kulturell fragmentering, samt en større økonomisk differensiering. Nordens selvilde har også endret seg. Man ser seg ikke lenger som representanter for et idealsamfunn for resten av verden. I stedet prøver man å henge med utviklingen i Europa og verden for øvrig. Nå kan også nyrike, slik som Kjell Inge Røkke, fremstå som folkehelter, det hadde neppe skjedd for 20 år siden. Det var på 1980-tallet at de tradisjonelle nøkternhetsidealene for første gang ble utfordret. Jappetiden representerte det motsatte, nemlig det individualistiske og selvopptatte. Selv om denne bølgen døde, ble relativiseringen av nøkternhetsidealene stående ved lag. Dermed er bildet av det organiske folk utfordret. Det *er* forskjell på folk, og det er tydeligvis intet problem lenger. Dette gjelder ikke bare for økonomiske forhold. Det multikulturelle samfunnet innebærer også et brudd med likhetsidealet. Folk *ønsker* å være forskjellige, ha sin personlige stil og å opprettholde sin gruppeidentitet.

I dagens viktigste nasjonsbyggende eksersis, den internasjonale toppidretten, ser man også endringer. Vinnerkulturen har blitt langt mer fremtredende de siste årene. Det er ikke masseidretten som er det viktigste positive ordet i idretten, men det å vinne for en hver pris. Vitenskapelige metoder tas i bruk for å oppnå dette (høydehus, doping, vindtunneller osv.), kanskje best illustrert ved Drillos kjedelige, men mål-effektive statistikkbaserte fotballfilosofi.

I et slikt samfunn forsvinner noe av glansen i det egalitære vernepliktsidealet. Det symbolske, organiske forente og nøkterne folk blir uthult og fjernt, både fra virkeligheten og dens idealer. Disse endringene bidrar til at nordmenn i mindre grad vil oppfatte seg som et organisk forent folk. Man er muligens fortsatt frihetssøkende, men ikke mer enn alle andre folk er. Dermed er ikke nordmenn lenger nødvendigvis moralsk overlegne. Ei heller er de spesielt tapre.

Kjønn: Det siste er ikke noe nytt, for de tradisjonelt maskuline verdiene har lenge vært utfordret. Dagens mannsrolle og maskulinitet er mer uklar, men iallfall fravristet de «naturlige» patriarkalske og dominerende sidene. Den fysiske helten er ikke like enerådende, og i det minste kreves det langt mer av også andre verdier som intellekt, kjærlighet, forståelse, medansvar osv. Mannen er ingen «lone rider» lenger, ingen

mystisk person som klarer å overbevise om at han tar seg av de mest grunnleggende (og for kvinner og barn hemmelige) oppgaver i samfunnet.

At det bare er menn som avtjener verneplikt, er derfor ganske merkelig i dagens samfunn. Dette har selvsagt vært en bastion kvinnene i liten grad har hatt lyst til å innta, og det er forståelig. De har hatt nok av andre ansvarsoppgaver. Det som er mer problematisk, er at verneplikten bidrar til å holde det tradisjonelle mannsbildet ved like. Det representerer et reaksjonært syn på kvinner og menns «plass» i samfunnet, noe som også har ringvirkninger ut over forsvaret selv. Mannens rolle som den ultimate forsvarer av kvinner og barn holdes ved like, og dette legitimeres fortsatt gjennom de fysiske kvalitetene mannen har. Det er altså fortsatt de fysiske kvalitetene på mikro-nivå som fremheves som sentrale. Intellektuelle verdier er som sagt ikke så interessante. Forsvaret benytter seg i svært liten grad av den utdannelsen eller annen form for kunnskap rekruttene har. I og med at fysikken fortsatt står i høysetet, blir verneplikten en mannssak, samtidig som man bidrar til at de maskuline verdiene sees som de mest verdifulle i samfunnet.

Dette er imidlertid fullstendig på kollisjonskurs med de siste 30 årenes utvikling av kjønnsrolleidentitetene. At vår frihet skal være avhengig av mannens fysikk, naturkontroll og heltemot, er for å si det mildt, avleggs. Av alle verdiene i krigsmytene er de klassisk maskuline de som har blitt sterkest utfordret og som kanskje har minst klang i befolkningen. Disse verdiene har forlenget blitt re-politisert. Desto snodigere er det at den mest institusjonaliserte kjønnsforskjellen i Norge, nemlig verneplikten, fortsatt består. At den gjør det, kan tyde på at de tradisjonelle verdiene langt fra har forsvunnet. Spørsmålet er selvsagt om verneplikten vil holde seg når også de andre verdiene i større grad blir re-politisert og utfordret.

Godt og ondt: Verden er som kjent ikke lenger så enkel. Det er ingen klare fiender, verken innenlands eller utenlands. Ideologiene er døde, og politikerne har blitt pragmatikere. Slutten på den kalde krigen gjorde verden mer kompleks og nyansert, det ble umulig å opprettholde god/ond-dikotomien. Selv om noen har forsøkt å introdusere muslimer eller andre «sivilisasjoner» som kommunismens arvtagere (Huntington, 1993), har de ikke lyktes.

For forsvaret skapte den plutselige mangelen på fiende et legitimitetsproblem. Man pekte på den fortsatte tilstedeværelsen av våpen på Kola, samt på den politiske situasjonen i Russland. Det var med andre ord usikkerheten, ikke utryggheten, som ble det nye legitimerende fundamentet for forsvaret, og det er selvsagt et svakere fundament. Forsvaret har ikke lenger det ultimate onde å kontrastere seg mot. Det representerer ikke lenger det gode i den evige kampen mellom godt og ondt, ettersom denne kampen ikke var så evig allikevel.

De absolutte verdier har blitt utfordret og relativisert, godt hjulpet av den økende globale kommunikasjonen. Verdiene er i raskere endring enn før, og det er dessuten større variasjoner. Det er ingen klare fronter. Feminist- og kvinnebevegelsene finnes for eksempel i en rekke til dels motstridende avarter,¹⁰ det samme gjør miljøbevegelsene og andre grupper. I stedet har det dukket opp en mengde liminærer, altså en rekke grupper og verdier som det er vanskelig å sette et direkte ondt stempel på. Ambivalensen er stor, ingen grupper fremstår lenger som selve representasjonen av det onde, eller som særlig truende på andre måter. Selv «MC-krigen» de siste årene har ikke gjort MC-gjengene til et felles hatobjekt, selv om de ofte fremstilles som rene kriminelle bander. Det finnes også fremstillinger som legger vekt på MC-ernes alternative livsstil, og slik representerer dem som en del av det multikulturelle samfunn. Også nynazistene fremstilles nyansert, som rotløs ungdom i dårlige miljøer. Det er med andre ord ingen genuint onde eller farlige lenger, ingen skikkelige «samfunnsfiender».

* * *

De uttalte verdiene forsvaret i Norge har hvilt på etter krigen, er med andre ord utfordret. Stadig flere får et fjernere forhold til naturen, eller bruker en mer «temmet» del av den. Urbane kulturer (som snowboard) er i ferd med å innta naturen, bruke den på en annen måte, og dermed gi den en ny mening. I tillegg har nye globale bykulturer

¹⁰ For eksempel skriver Dagbladet 28/8 1998 om det franske jentebandet *Rockbitch* som opptrer nakne og utfører seksuelle handlinger på scenen, og mener det er feministisk ettersom de vil fremheve kvinnens seksuelle frihet. Kvinnegruppa Ottar derimot, hevder at bandet promoterer kvinnekroppen som en salgsvare. Det er med andre ord uenighet om hvilken symbolikk, hvilken mening og politisk budskap et slikt show kommuniserer.

blomstret opp, kulturer som ikke er territorielt bundet, men som er en del av et globalt nettverk. Nye solidaritetsbånd oppstår. Likhetsidealene er svekket, det er større forskjell på folk både økonomisk og sosialt, og nordmenn fremstår mindre grad som et organisk helhetlig folk. Den tapre, tradisjonelt maskuline mannens glansdager er også over. Dagens mannsrolle bygger på andre verdier, også disse mindre entydige og klare enn før. I tillegg er altså god/ond-dikotomien blitt vanskelig å applisere på dagens virkelighet. Det finnes ingen klare onder, og dermed muligens heller ingen klare goder. Verdier er i endring, både i tid og rom, og det blir stadig vanskeligere å fremstå som bærer av alle verdiene i samfunnet.

Forsvaret har til nå implisitt fremstilt seg som en slik bærer av kjerneverdier. Men kan det holde? Kan forsvaret i Norge regne med samme sterke posisjon i det norske folk som det tross alt har hatt hvis man ikke begynner å problematisere dette uuttalte fundamentet? La meg avslutte med noen betraktninger rundt dette.

Konklusjon

Den nasjonale identiteten har av Craig Calhoun (1994:11) blitt kalt et «identitetstrumfkort», ettersom den har vært den viktigste kollektive identiteten i de fleste vestlige land. Vil de tegnene man nå ser til identitetsmessig fragmentering, utfordre de nasjonale «forestilte fellesskap» (Anderson, 1996) og nasjonen som trumfkort? Kan forsvaret klare å fremstå med noen misjon i fremtiden dersom de nasjonale verdiene diskutert her forsvinner som legitimeringsgrunnlag? Hvis de verdiene forsvaret bærer i seg og representerer, ikke lenger er like utbredt eller like sterke, forsvinner ikke da også grunnlaget for forsvarets eksistens? Dersom det ultimate gode er relativisert, dersom naturen og territoriet ikke er like udiskutabelt «norsk», og folket ikke lenger er «ett», hva skal forsvares da? Har verdiene forsvunnet? I såfall, betyr det at krigens helter har dødd forgjeves? Har de gitt livet for noe vi ikke lenger vil ha?

Nei, men det er muligens på tide å vektlegge andre verdier for forsvaret, verdier kampen mot nazismen også representerte. Det paradoksale er jo at det finnes nok av grusomheter *utenfor* Norge. Folkemordene på Balkan og i Rwanda kan for eksempel utvilsomt karakteriseres blant dagens «onder». Disse ondene bryter også med sentrale

norske verdier. Imidlertid bryter de i liten eller ingen grad med de grunnverdiene som er diskutert her. Eller rettere sagt, de berører dem ikke. Dagens onder har vist seg vanskelige å hankses med, vanskelige å stanse. En av grunnene til det er de siste femti årenes navlebeskuende nasjonsbygging i Europa. Denne har gjort forsvaret til et rent nasjonalt-territorielt instrument som har basert sin legitimitet på de snevre nasjonale verdier, og ikke på globale, universelle verdier. Dette gjelder ikke minst i Norge. Vårt ansvar har sluttet ved landegrensene, vi har villet sloss for Narvik, men ikke for Gøteborg eller Kosovo. Når de verdiene norsk forsvar baserer seg på, ikke lenger er truet, betyr imidlertid ikke det at alt er såre vel. Det er snarere verdiene som ikke lenger reflekterer samfunnsutviklingen, verken nasjonalt eller internasjonalt. Dagens onder truer internasjonale verdier og basale menneskerettigheter, men truer altså ikke «oss» så lenge dette «vi» trekker grensene langs de territorielle statsgrensene. Krigshelten har ikke ofret livet forgjeves, men det kan hende at det er på tide å legge større vekt på andre aspekter av de verdiene man forsvarte under krigen. Andre verdenskrig handlet også om kamp mot totalitære regimer, mot folkemord, mot rasisme og fascisme og mot ekskluderende ideologier. Kanskje disse verdiene skulle fremheves på bekostning av nasjonen, naturen, det organiske norske folk og territoriet. Dette er universelle verdier, ikke nasjonale verdier, men dermed muligens mer tilpasset dagens utfordringer.

Om verdiene i krigsmytene er i ferd med å miste sin kraft, om de er i ferd med å bli re-politisert, så er det altså verken unaturlig eller negativt. Alle verdier er kontekstavhengige, og må tilpasses den samfunnsmessige utviklingen. Denne artikkelen har forsøkt å bidra til denne re-politiseringen ved først å peke på eksistensen av mytene og verdiene disse bærer i seg, dernest trekke frem hvilken makt disse har hatt i etterkrigstiden, og til slutt å antyde hvordan de i minkende grad ser ut til å passe til samtidens moralske og sikkerhetsmessige utfordringer. Forhåpentligvis kan det bidra til å åpne opp både debatten og handlingsrommet for forsvarspolitikken.

Kapittel 6 i Geir Dale (m. fl.): *Grenser for alt: Kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*, Oslo: Spartacus 2000.

Litteratur

- Agøy, Nils Ivar (1997): *Militæretaten og «den indre fiende» fra 1905 til 1940*. Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo: Universitetsforlaget.
- Anderson, Benedict (1996): *Forestilte fellesskap: refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Oslo: Spartacus.
- Barthes, Roland ([1957] 1993). *Mythologies*. London: Vintage.
- Brundtland, Arne Olav (1966): «Nordisk Balanse før og nå», *Internasjonal Politikk* 24: 491–541.
- Buzan, Barry et. al. (1998): *Security. A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner.
- Calhoun, Craig (1994): «National Traditions: Created or Primordial?»: 9 – 30 i Øystein Sørensen (red.): *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?* Oslo: Norges forskningsråd. KULTs skriftserie nr. 30/NASJONAL IDENTITET nr. 5.
- Carr, E. H. ([1939] 1981): *The Twenty Years Crisis 1919–1939*. London: Macmillan Papermac.
- Christensen, Olav (1994): «Helterollen og det nasjonalistiske prosjekt», *Tradisjon* 24: 49–68.
- Coker, Christopher (1994): *War and the 20th Century. The Impact of War on the Modern Consciousness*. London: Brassey's.
- Dokken, Erik og Magne Rødahl (1998): «Norske spesialstyrker i fremtidige internasjonale fredsoperasjoner», *Norsk Militært Tidsskrift* 10.
- Elshtain, Jean Bethke (1987): *Women and War*. 2. utgave. Chicago: Chicago University Press.
- Eriksen, Thomas Hylland (1993): *Typisk norsk : essays om kulturen i Norge*. Oslo: Huitfeldt.
- Fjørtoft, Kjell (1987): *Spionfamilien*. Oslo: Gyldendal.
- Fjørtoft, Kjell (1995): *De som tapte krigen*. Oslo: Gyldendal.
- Foucault, Michel (1978): *The History of Sexuality. Vol. 1. An introduction*. New York: Random House.

Kapittel 6 i Geir Dale (m. fl.): *Grenser for alt: Kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*, Oslo: Spartacus 2000.

Friis, Kartsten (1998a): «Identitet som diskurs: Et teoretisk perspektiv på nasjonal identitet», *Internasjonal Politikk* 56:127–140.

Friis, Karsten (1998b): *From Liminars to Others: Securitization through myths*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, Working Paper No. 592.

Furre, Berge (1991): *Vårt hundreår*. Oslo: Samlaget.

Grimnes, Ole Kristian (1990): «Historieskrivingen om okkupasjonen. Det nasjonale konsens-syndromets gjennomslagskraft», *Nytt Norsk Tidsskrift* 7:108–121.

Hindess, Barry (1996): *Discourses of Power. From Hobbes to Foucault*. Oxford: Blackwell.

Huitfeldt, Tønne (1997) : *De norske partisanene i Finmark 1941–1944 – i skyggen av den kalde krigen*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier. IFS Info 3/97.

Huntington, Samuel P. (1993). «The Clash of Civilisations?», *Foreign Affairs* 72:22–49.

Lund-rapporten (1996): *Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåkning av norske borgere*. Rapport 15 (1995 – 96). Oslo: Stortinget.

Neumann, Iver B. og Ståle Ulriksen (1997): «Norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk,»: 94–123 i Torbjørn L. Knutsen, Gunnar Sørbo og Svein Gjerdåker (red.)(1997): *Norges utenrikspolitikk*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag.

Norton, Anne (1988): *Reflections on Political Identity*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

NOU 1979:51: *Verneplikt*.

Riste, Olav (1995): «‘Den ideale fordring’: Fremveksten av ein norsk tryggingpolitikk 1905–1949»:13–34 i Jon Kristen Skogan (red.): *I frigjoringens spor*. Oslo: Universitetsforlaget.

Schiøtz, Johannes (1927): «Norsk krigføring», *Norsk Militært Tidsskrift* 90:343–353. Stortingsmelding nr. 27 (1988–89): *Om militær verneplikt og sivil tjenesteplikt*.

Thune, F. Henrik (1997): «The man who planned to redeem the world». Presentert på den 5. nasjonale fagkonferanse i statsvitenskap, Geilo 13–15 januar 1997.

Ulateig, Egil (1996): *Med rett til å drepe*. Oslo: Tiden.

Kapittel 6 i Geir Dale (m. fl.): *Grenser for alt: Kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk*, Oslo: Spartacus 2000.

Ulriksen, Ståle (kommer): «Den norske forsvarstradisjonen», i Anders Kjølberg, Iver B. Neumann og Ståle Ulriksen: *Den norske forsvarstradisjonen og de nye utfordringer*.

Wæver, Ole (1991): «Life in the outer circles – On Nordic security and identity in the New Europe». Copenhagen/Oslo: Europaprogrammet.

Wæver, Ole (1993): *Securitization and Desecuritization*. København: Copenhagen Peace Research Institute. Arbejdsrapport 5.